

La Lectora

REVISTA DIGITAL DE CRÍTICA LITERÀRIA

Llibres   Cultura   #ProjecteCarner   Nosaltres   Contacte

La ciutat i el tròpic: les moltes dualitats de Lluís Ferran de Pol

LLIBRES / NARRATIVA / 14 DESEMBRE, 2021

Hi ha un curiós fenomen que afecta diversos autors —i obres— de la literatura catalana, concretament alguns dels que amb més o menys consens anomenem «clàssics» i que acostumen a aparèixer en llistats d'imprescindibles i manuals d'història de la literatura. És un fenomen, a més, paradoxal: acostumem a citar aquestes obres com a paradigma de com la literatura catalana es pot comparar a qualsevol altra literatura europea, però són tan ponderades pels estudis acadèmics com poc llegides pel públic general (o com a mínim, aquesta és la sensació que hom té).

Crec precisament que un dels damnificats per aquesta curiosa manera de fer tan nostra és Lluís Ferran de Pol, tot i que no és ni molt menys una circumstància que l'afecti exclusivament. Sense anar més lluny, aquest estiu vaig comprar el *Crist de 200.000 braços* (edició de Proa) al mercat de Sant Antoni: en vaig pagar un euro, i encara em vaig haver d'endur dos llibres de torna perquè formava part d'una oferta de «tres llibres al preu d'un». No negaré que aquestes troballes poden alegrar el dia a qualsevol, però trobar a la categoria de *saldos* una novel·la que representa una mirada única, íntima, dins de la literatura de camps de concentració i de la qual malauradament no existeixen gaires edicions, em va semblar en certa manera un símptoma d'aquesta curiosa relació que tenim amb aquests «clàssics».

Però volia parlar de *La ciutat i el tròpic* que, per cert, vaig comprar uns dies més tard en circumstàncies similars. Com deia a l'inici, Lluís Ferran de Pol és un dels damnificats d'aquesta tan nostra manera de fer, un dels que citem molt —el seu nom no pot faltar entre els qui van narrar l'experiència de l'exili— però que llegim poc, i no deixa de ser sorprenent si tenim en compte les seves qualitats com a narrador. Amb relació a altres obres de l'exili mexicà, la seva figura podria contrastar amb la de Pere Calders, que amb els relats de *Gent de l'Alta Vall* (1957) i la popular *Aquí descansa Nevares* (1967) és un dels autors més celebrats pel que fa a la seva imaginativa aproximació al tema mexicà. Aquesta comparació que es pot establir tant pel tema i alguns dels motius com amb el gènere narratiu (també algunes de les narracions de *La ciutat i el tròpic* podrien rebre l'etiqueta de *nouvelle*) no es pot fer en el cas de l'estètica i el to, que són prou diferents.

Les narracions que en formen part («Suïcidi a la matinada», «El centaure i el cavaller», «La lletra», «Jungla» i «Naufragis») van ser escrites entre el maig del 54 i el setembre del 55, quan Ferran de Pol ja havia tornat de l'exili: no és gens estrany en els autors exiliats de la nostra literatura aquest decalatge entre l'escriptura i l'experiència narrada, si bé no deixa de ser significatiu a l'hora de valorar-ne el resultat. Finalment el recull va rebre el premi Víctor Català un any més tard, el 1956, quan es va publicar.

La construcció de «l'altre»

Un altre aspecte que l'acosta a diverses veus de l'anomenada «literatura d'exili» és la tendència a situar-se en el nou espai preferentment com a observador, prenent normalment la posició de l'estranger inadaptat a la terra d'acollida. La veu narrativa d'aquests relats és sempre homodiegètica —és a dir, ens trobem amb narradors en primera persona que expliquen històries on han participat—, i tot i l'ambientació mexicana, cap de les veus no ho és: tots els narradors són exiliats per un o altre motiu (només en el cas de «Jungla» no hi ha una referència explícita, però tot sembla indicar que no és una excepció). A més, aquesta veu sol situar-se al marge no només de la societat, sinó fins i tot de la diegesi, del món intern de la història; hi ha una clara preferència per als narradors-personatges que expliquen les històries d'altres personatges (deixant de banda el cas de «Naufragis», i potser també el de «Jungla», en què el narrador acaba sent el protagonista accidental de la peripècia principal).

Les narratives «al marge» tan habituals en les veus de l'exili tendeixen a resoldre's en fracàs i inadaptació. És el cas d'alguns dels personatges que habiten *La ciutat i el tròpic*, però es tracta d'un tema molt més desenvolupat en la posterior novel·la de Ferran de Pol, *Érem quatre* (1960). Dins de *La ciutat i el tròpic*, és a «Naufragis» on trobem la mostra més significativa pel que fa al discurs sobre la identitat pròpia i la cultura d'acollida (i evidentment, sobre el xoc cultural); un relat que s'aparta una mica de la resta i en què és clau el punt de vista del narrador-protagonista sobre la seva pròpia història i sobre el seu (des)encaix amb la societat d'acollida. És especialment interessant l'aparició del conflicte que suposa per al protagonista l'existència d'una identitat dual, que li és impossible d'acceptar per tot el que

representa. No en va aquest relat ha estat un dels que més interès ha generat per part de la crítica, que s'ha centrat a comentar especialment el tema del naufragi i el viatge sense retorn com a al·legories de l'exili i el tractament del mite com a part integrant de la realitat.¹

També és el conte en què hi ha més presència dels indígenes (citats en tot el llibre, com també fa Calders i altres membres d'aquesta generació, com a *indis*), que un narrador traumatitzat pels horrors de la guerra deshumanitza com a mecanisme de supervivència, convertint-los en poc més que «carronya» als seus ulls (p. 151).²

Només al primer relat, «Suïcidi a la matinada», l'indígena hi té un paper més prominent, el de protagonista de la història (a més, tot i que la narració marc té de narrador un exiliat, coneixerem els detalls de la formació i frustracions d'aquest indígena quan ell mateix prengui la veu dins de la història): el personatge de Natxo Zambrano —que sabem que és mort des del títol— és presentat *in absentia* i encarna el conflicte entre mimesi i creació en l'àmbit artístic, una dualitat abocada a la frustració i el fracàs.

Les dualitats més enllà de «ciutat» i «tròpic»

Ja hem parlat de la integració del mite dins de la realitat, però com acabem de veure, la parella mite-realitat no és més que una de les moltes dualitats sobre la qual es construeix l'obra, tal com ja ens anuncia el títol (la «ciutat»: la raó, la civilitat, l'ordre modern; i el «tròpic»: l'instint natural, allò salvatge, allò mític).³ A «Suïcidi a la matinada», com dèiem, se'ns presenta aquesta quimera de la creació artística que turmenta el protagonista, el fotògraf Natxo Zambrano. El personatge té com a referent Diego Rivera, que «sembla un paleta o un enguixador» (p. 50): és a dir, l'admira perquè a través dels seus murals és creador —i no pas imitador— del projecte nacional mexicà.⁴ La dualitat d'«El centaure i el cavaller», ja anunciada pel títol, és la dels instints naturals contra la civilitat, un equilibri que al personatge principal li costa d'assolir des dels seus anys de formació, representat a més per les dues ciutats on rep la seva educació, València i Barcelona.

submergit en el món polsós, entelat i pansit de la botiga [...], m'imaginava com una

pura delícia els esbufecs escumejants d'un cavall sobtosament enfrenat o bé l'escoltar a la cantina de la caserna, entre got i got, les bravates i els renecs dels amics del meu estimat brigada. I, en canvi, enmig de l'espetec dels trets al polígon de tir – on el militar m'acostumava a l'olor de la pólvora, al maneig del mosquetó i del nou llarg –, hauria dat mitja vida per obrir la tapa de marqueteria d'una d'aquelles caixes de música de l'oncle i escoltar la tonada antiga, banal i dolça que balbucejava el rovellat cilindre. (p.54)

Es repeteix, per tant, el tema de la insatisfacció on menen aquestes dualitats mai resoltes. També se'n plantegen diverses als dos personatges de «La lletra», un pare i un fill que prenen la iniciativa d'emigrar cap a Amèrica en busca de fortuna, però sobretot d'oblit: en aquesta narració s'hi enfronten la tradició familiar, la casa pairal, la voluntat de quedar-se a terra ferma contra la gosadia de sortir a la mar a cercar aventures; però també la pobresa estructural i la riquesa aparentment fàcil; la joventut (i el vigor, l'ànim) i la vellesa (i l'esperit de derrota); la vida vella (el fracàs) i la vida nova (l'esperança d'un començament nou). El binomi més important, però, és el de l'expectativa, l'Amèrica on «només cal ajupir-se a collir la plata de terra» (p. 110), amb la crua realitat, força menys afalagadora.

A «Jungla», s'hi enfronten l'ordre tradicional o la llei del més fort amb l'ordre civilitzat, però també la història petita, particular (el problema amorós que centra tota l'atenció del protagonista-narrador en un inici i que és la seva obsessió durant tot el relat) amb la Història amb majúscules, la del país que té un problema endèmic de violència i corrupció (que els exiliats, com hem vist, només poden observar des de fora).

Totes aquestes dualitats, unides a les que podem veure a «Naufragis» (en què, a part de l'ordre tradicional/mític enfrontat al civilitzat/modern, l'autor insisteix molt en el parell *aquí – allà*, és a dir, l'espai d'acollida menyspreat pel narrador i l'espai enyorat però impossible de l'Europa on no pot tornar), configuren un discurs a voltes més centrat en la peripècia íntima, estranya i fins i tot frustrant, del «jo» exiliat, que no pas en l'espai concret de Mèxic. És en aquest sentit, també, que totes es poden llegir

com a derrotes, com a impossibles adaptacions totals a una o altra banda de cada binomi tal com li passava al protagonista d'«El centaure i el cavaller», que no trobava comoditat en cap dels dos mons de què formava part (el militar i l'antiquari).

La formació d'un «home»

A «Jungla» també hi podríem reconèixer la dualitat home-dona: com són les actituds i els orgulls d'un i altre davant del conflicte dins de la relació amorosa.⁵ Relacionat amb això, crec que també és interessant repassar la construcció de la idea de masculinitat que és present en tot el recull.

Per una banda, s'observa un tipus de món mascle molt concret lligat a la identitat mexicana: figures com la de Natxo Zambrano o el germà d'Aldama de «Jungla» són l'epítom d'aquesta societat masculina, que sol implicar una certa formació en la violència i la beguda, l'actitud fatxenda i de domini de l'antiheroi tradicional; a més, tot i el tint tràgic d'aquests dos personatges, les veus narratives d'aquests relats no en tenen una idea negativa, sinó més aviat al contrari (per exemple, ho veiem en la insistència del narrador de «Jungla» per mostrar-se fort i implacable sentimentalment davant de la dona, tot i la dificultat que això li suposa).

Per altra banda, altres personatges que no són mexicans, amb certs matisos, representen idees semblants: Silva, d'«El centaure i el cavaller» o Quim, de «La lletra» (personatge oposat al «calçasses» (p.107) del pare del protagonista) són figures admirades i marcades per una masculinitat molt tradicional i fins i tot violenta. Ajuden a veure aquests mecanismes de construcció de *com* (o *què*) ha de ser un home els contes on apareixen els seus períodes de formació: hem vist que és una part important de la caracterització del personatge narrador a «El centaure i el cavaller», però també es tracta aquest període en la història de Zambrano (que es va criar en un barri on l'únic que era fàcil era morir-se), en el protagonista de «La lletra» i, fins i tot, hi podríem comptar la formació interrompuda per la guerra del protagonista de «Naufragis».

***

Lluís Ferran de Pol s'hauria de reivindicar més, no només com una peça important d'allò que anomenem «història de la literatura catalana», sinó sobretot com un autor d'una prosa viva, d'una narrativa que Castellanos qualificava d'«eficaç»⁶ i que en cap cas cal afrontar amb ànims «d'arqueòleg literari», sinó que pot parlar de tu a tu a un lector d'avui —una circumstància que no sempre podem aplicar a tots els narradors de la postguerra.

És el cas també, diria, de la novel·la *Érem quatre*, publicada quatre anys més tard i en què l'autor desplega definitivament el seu tractament particular del mite —insinuat sobretot a «Naufragis»— i on trobarem una interessant construcció de l'alteritat. Tot i ser una novel·la pràcticament única pel que fa al tractament del motiu de l'exili dins de les lletres catalanes, i retornant als aspectes més prosaics (en el mal sentit del terme) del nostre mercat literari a què he fet referència en començar, és un llibre descatalogat i no precisament fàcil de trobar. Espero, doncs, que si bé aquestes circumstàncies materials no us ho posaran fàcil, també vosaltres us animeu a llegir Ferran de Pol si encara no ho heu fet.

1. N'han parlat, entre d'altres, Castellanos, J. (1995). «Pròleg» a Ferran de Pol, L. *La ciutat i el tròpic*. Barcelona: Curial, p. 26 i Campillo, M. (1989). «L'exili a "Naufragis"» a *Els Marges*, núm. 10, p. 105-110. [↗](#)
2. Citem, aquí i d'ara en endavant, segons Ferran de Pol, L. (1995). *La ciutat i el tròpic*. Barcelona: Curial [↗](#)
3. Castellanos, J. *Op. cit.*, p. 22. [↗](#)
4. Quant a aquesta aparició de Diego Rivera i el discurs sobre les concepcions artístiques de Zambrano, tot i que no he volgut posar el focus en les possibles lectures autobiogràfiques o autodiegètiques, diversos autors han parlat de l'evident relació que tenen els ambients periodístics que apareixen en alguns dels relats amb l'experiència de Ferran de Pol com a crític d'art durant el seu exili mexicà (p. ex. Garcia Raffi, J. V. (211) «L'art i la literatura a l'exili mexicà de Ferran de Pol». A: Cortés, C.; Marcillas, I. (coord.) *Visions de l'exili: literatura, pintura i gènere*. València: Brosquil, p. 269-285; Castellanos, J. *Op. cit.*). [↗](#)
5. Evidentment, sempre passant pel prisma del narrador masculí de la història: fins i tot l'actitud de Lupe (l'amant amb qui el narrador ha partit peres) està narrada des de la suposició, tot i l'afirmació que «sap prou bé» el que ella fa (p. 121-122). [↗](#)
6. Castellanos, J. *Op. cit.*, 26. [↗](#)

ETIQUETES: [AGUSTÍ BARTRA](#) [CONTES](#) [ÈREM QUATRE](#) [EXILI](#) [LA CIUTAT I EL TRÒPIC](#) [LITERATURA CATALANA DEL S. XX](#)
[LLUÍS FERRAN DE POL](#) [NARRATIVA CURTA](#) [PERE CALDERS](#)

ELENA CASAS | ÚLTIMES PUBLICACIONS

(Rubí, 1992). Graduada en Llengua i Literatura Catalanes i màster d'Estudis Avançats en Llengua i Literatura Catalanes. Ha centrat la seva recerca en l'estudi de la literatura del segle XX, especialment en camp de la narrativa breu. Actualment fa de lectora a la universitat Masaryk de Brno (República Txeca), on ensenya llengua i literatura catalanes.

Articles relacionats

De Murià a Solà, un camí de camins

Desperfectes pendulars (II)

Un sanglot carnerià (II)

Llibres
Cultura
Nosaltres
Contacte

© LA LECTORA
hola@lalectora.cat
Amb el suport de l'Ajuntament de
Barcelona (ICUB, 2019)

Política de privacitat
Copyleft

© LA LECTORA 2018